

Problémy sociální politiky v zemích střední a východní Evropy

byly základním tématem konference, uspořádané Centrem evropských studií v Budapešti ve spolupráci s Evropským univerzitním institutem (Florence). Konference, nazvaná *Efektivní společnost? Soutěž, spolupráce a sociální zabezpečení*, se konala v reprezentativních prostorách budapešťského hradu ve dnech 20. - 22. září 1991. Více než dvacet účastníků z Maďarska, Polska, Československa, Jugoslávie a mnoha západoevropských zemí se zabývalo problémy zaměstnanosti, úlohy státu v transformaci ekonomiky a společnosti, vztahem smíšené ekonomiky a státu veřejných sociálních služeb, kritériem sociální koheze v činnosti Evropských společenství atd.

Účastníci z Polska, Československa a Maďarska konstatovali, že existuje více shod než rozdílů ve způsobu, jakým tyto země čelí bezprecedentní situaci, v níž se nedávno ocly. Začátek transformačního procesu byl všude charakterizován euforií z nově získané politické svobody, a také snahou zavést co nejdříve volný trh; role státu měla být co nejvíce potlačena. Později se ukázalo, že stát na sebe musí vzít novou odpovědnost spojenou s probíhající reformou: musí pro ni vytvářet odpovídající podmínky a neustále podněcovat její realizaci. Celková strategie reformy a vnitřní vyváženost jejího postupu nabývají na významu. To ovšem naráží kromě jiného na nedostatek administrativních a mentálních kapacit, spojený s personální krizí státního aparátu. Reformy dále narážejí na zřejmý fakt, že podíl obyvatelstva, které kvůli nim potenciálně nebo již i fakticky ztrácí (kupní sílu, sociální prestiž), a tedy i míra sociální frustrace, jsou příliš vysoké. V této situaci kvetou populistická hnutí (definovaná jako hnutí negativní sebeobrany) a substituční formy sociální integrace (nacionalistická hnutí). Andras Brody (Budapešť) v této souvislosti formuloval katastrofický scénář budoucího vývoje: nalézáme se teprve na počátku hluboké krize, dané souběhem různých vývojových

cyklů, které všechny vstupují do fáze recese. Zazněly i hlasy, že středoevropský region neunikne osudu třetího světa, pokud nezareaguje na doléhající strukturální nezaměstnanost odpovídajícími investicemi do lidských zdrojů. Politika Evropských společenství vůči našemu regionu byla podrobena kritice, zvláště pokud jde o nedostatečnou výši prostředků uvolňovaných pro realizaci transformačních záměrů, a o absenci obecně dostupných programů a stimulů pro rozvoj sociální a vzdělávací pomoci.

Byly ovšem uváděny i rozdíly mezi Československem, Maďarskem, Polskem a bývalým východním Německem v postupu reform. Laszlo Bruszt (Budapešť) například definoval místo těchto zemí na dvourozměrné škále podle rychlosti transformace (Maďarsko - pomalý postup, východní Německo a Polsko - radikální postup, Československo někde uprostřed) a podle toho, zda je sociální mír založen na garanci státu (Maďarsko, Československo, východní Německo) či občanské společnosti (Polsko). Vyslovil ovšem hypotézu, že vývoj těchto zemí konverguje kamsi ke středu obou dimenzí této škály. Pro mne bylo zajímavé promítnout si do navrženého prostoru rozdíly v pojetí transformace tak, jak se prosazují v české a slovenské politice...

Autor této informace referoval na základě dvou textů o specifických problémech Slovenska a dále o možném přístupu k formování československé sociální politiky v období přechodu k politické demokracii a tržní ekonomice, jenž je založen na konceptu lidského potenciálu.

Egon Matzner (Berlín, Vídeň) upozornil na skutečnost, že není cesty od plné zaměstnanosti přes stadium masové nezaměstnanosti opět k plné zaměstnanosti. Situace nových demokracií je o to složitější, že se dříve vyznačovaly i plnou zaměstnaností žen (které nejsou zahrnovány do západoevropské populace postižené nezaměstnaností v 70. a 80. letech). Vyslovil přesvědčení, že sociální politika (včetně aktivní zaměstnanécké politiky) musí být integrována do celkové politiky

strukturálních transformací zemí střední a východní Evropy.

Robert Wade (Sussex) referoval o zjištěních publikovaných v jeho nové knize. Ekonomický růst a exportní úspěch "asijských tygrů" byl výsledkem cílené a selektivní hospodářské politiky (zvláště ochrany domácího trhu, nekonvertibility domácích měn, masivní podpory exportu, regulace trhu dotacemi, kontroly kapitálového trhu ad.) a nikoli ničím neomezeného volného trhu. Poznamenal, že redakce časopisu *The Economist* se stala terčem kritiky úředníků ze Světové banky za to, že o knize publikovala příznivou referenci z pera Clive Crooka. Když se ovšem redaktor stěžovatelů přeptal, zda knihu četli či alespoň měli v ruce, odpověď byla ve všech šesti případech záporná.

Vůdčí osobností konference byl bezesporu profesor Stuart Holland (Evropský univerzitní institut, Florencie). Rozlišil různé typy sociálních nákladů (či obětí? - social costs) transformace podle toho, zda jsou spjaty se změnou mezinárodní situací, s aplikací stabilizačních programů, s restrukturací výrobního sektoru či s institucionálními změnami sociálně-ekonomického systému. Poznamenal, že ne všechny tyto oběti (náklady) jsou nevyhnutelné. Stát veřej-

ných sociálních služeb (welfare state) patří minulosti; nikoli však pluralistická společnost sociálních služeb. Vyzdvihl nebezpečí nevratnosti některých postupových kroků reformy sociální politiky. Výlučná podpora soukromého sektoru sociálních služeb vede k úpadku veřejných sociálních služeb, k blokování investic a ke ztrátě zájmu o ně ze strany občanů a politiky na centrální a místní úrovni. Idea sociální spravedlnosti, která tvořila základ welfare state, nemusí být ztracena ani zatracena, už proto ne, že ji nelze ztotožňovat s politickými experimenty "reálného socialismu". Sociální spravedlnost je součástí širšího konceptu sociální efektivity. Je pravda, že neexistuje (jedna) třetí cesta; existuje totiž mnoho různých voleb, charakterizujících různou míru vyváženosti mezi soutěží a spoluprací v životě moderních společností.

V závěru konference na tyto myšlenky navázal Ferenc Mislivetz (Centrum evropských studií, Budapešť), když pravil, že země střední a východní Evropy potřebují nové demokratické reformní strategie, které by měly být směsí liberálních a sociálně demokratických konceptů. Jménem organizátorů konference slíbil, že učiní vše pro to, aby se podobná setkání mohla konat i v budoucnu.

Martin Potůček

Transformace sociální struktury československé společnosti

Projekt výzkumu

I. Participující instituce a výzkumný tým

Na zahájení a přípravě výzkumu (Pojem výzkum má v tomto projektu širší význam než označení jednoho sociologického šetření, včetně přípravných a interpretačních fází. Jde o mnohem rozsáhlejší výzkumný projekt zahrnující několik sociologických šetření a zpracování studií čerpajících i z jiných datových a informačních zdrojů, zejména historiografické povahy.) se dohodly: Ústav sociálně politických věd fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze (ředitel Josef Alan) a Sociologický ústav Československé akademie věd v Praze (ředitel Jiří Musil). Tyto dvě instituce jsou rovněž jeho garanty a koordinátory. Na výzkumu participují i další ústavy a instituce: Institut pro výzkum veřejného mínění v Praze (ředitel Bohumil

Jungmann), Sociologický ústav Slovenské akademie věd v Bratislavě (ředitel Ľubomír Fal'án), Výzkumný ústav sociálního rozvoje v Bratislavě (ředitel Ferdinand Vykopal) včetně pobočky v Praze (vedoucí Jiří Šandera), Ústav pro sociální analýzu Univerzity Komenského v Bratislavě (ředitel Fedor Gál) a odbor sociální politiky, spotřeby a služeb Federálního statistického úřadu v Praze (vedoucí Jaroslav Kux). V průběhu přípravy projektu se vytvořilo pracovní společenství jeho účastníků složené z několika desítek sociologů, historiků a metodologů. Výzkum řídí kolegium, které vedou Pavel Machonin a Petr Matějů.

II. Sociální a historické souvislosti, základní cíle

Zahájení výzkumu "Transformace sociální struktury československé společnosti" bylo motivováno především potřebou co nejrychleji a v co možná nejkomplexnější podobě zachytit historicky unikátní změny ve společ-